

מחשבות על המצוינות הסינית ועל זו היהודית

במאמר נדון המשותף והשונה בין החינוך למצוינות בתרבות הסינית ובתרבות היהודית.

אריה ש' איסר

בערצתי הטלוויזיה השונים הוצגה הפתיחה של הביתן הישראלי בתערוכת "אקספו 2010" בשנחאי. הכתבות הראו את שר האוצר הישראלי מציג בפני הצלמים את כתב היד המקורי של "תורת היחסות" שהוריש אלברט איינשטיין לאוניברסיטה העברית, עם כל ארכיונו האישי. ברקע נראתה תמונתו של המדען הדגול. הכתבים הקליטו את רשמיהם של המבקרים הסינים, שהתייחסו בחיוב לידע של העם היהודי בכלל ושל העם בישראל בפרט. מהניסיון שלי באשר לתמונתו של איינשטיין, אך הפעם בבייג'ין, בירת סין, לא התרשמתי ביותר מהבקיאות של הסינים בדבר הקשר שבין איינשטיין לעם היהודי ולעם בישראל, ואם אכן הכתבות לא עברו סינון, אזי חלה התקדמות חיובית בנושא זה.

בסוף שנות השמונים ביקרתי בסין כאורח האקדמיה הסינית למדעים. היה זה בנוגע למחקר שערכתי עבור אונסק"ו בדבר השפעת שינויי האקלים על ההיסטוריה של סין. יום אחד ביקרתי עם כמה סטודנטים בחנות הספרים של האוניברסיטה של בייג'ין. על הקיר הייתה תלויה תמונה גדולה של אלברט איינשטיין, זהה לזו שהוצגה ב"אקספו".

שאלתי את מלוויי לשמו של האיש שבתמונה וכולם זיהו אותו. לשאלתי בדבר הלאום של האיש ענו שהוא היה אמריקאי. כאשר הוספתי ושאלתי האם הייתה לו לאומיות נוספת, ענה אחד הסטודנטים שנדמה לו שהוא היה גם גרמני. מובן מאליי שלא הייתי מוכן להשאיר אותם בבערותם וסיפרתי שהוא היה גם יהודי. מידע זה היה מעבר לחומת הידע של הסטודנטים הסינים באותן שנים, והתברר שהעם היהודי לא היה מוכר להם. אמרתי להם שגם אני יהודי והם טענו שעד כמה שידוע להם אני ישראלי. מהשאלות שהציגו התברר שהקשר בין העם היהודי לארץ ישראל לא היה כל כך נהיר להם. כאשר הוספתי שמדינת ישראל היא מדינת היהודים, שאל אותי אחד מהם מדוע לא

נקראים כל היהודים ישראלים או להפך. האחר שאל למה היגר איינשטיין ממדינת היהודים, האם באמריקה התנאים הם טובים יותר? (על כך שהם טובים מאשר בסין לא הייתה כל שאלה, משום שישראל הצטיירה בדמיונם כמדינה גדולה ועשירה).

הידע המוגבל שלהם על בעיות היהדות וישראל הביא אותי להזמין אותם לבית התה של חנות הספרים, ושם על ספלי תה ירוק, מוקפים במגילות של תמונות אמנותיות, שהוצעו למכירה על הקירות, העברתי קורס קצר על תולדות היהדות מאברהם אבינו, דרך תקופות העצמאות והגלות, ועד הצינונות ותקומת מדינת ישראל. הסינים הצעירים הופתעו ללמוד שיש עם שהוא עתיק כמו עמם שלהם. עד כה הם היו בטוחים שהם העם העתיק ביותר. אך השתאותם גדלה עו יותר כאשר התברר להם שמספרם של היהודים בעולם אינו עולה על כשנים עשר מיליון איש, פחות ממספר התושבים בבייג'ין, ואוכלוסיית ישראל מונה פחות מחמישה מיליון איש, כאוכלוסיית פרבר של העיר הזו.

תוך כדי הרצאתי על היהדות סיפרתי להם שמספר היהודים חתני פרס נובל הוא כ-20% מסך כל הזוכים. כאן גברה השתוממותם פי כמה. אחד הסטודנטים שאל כיצד ייתכן שדווקא לעם הסיני, שנשאר על אדמתו מאז היותו לעם ושהמציא את הנייר, את אבק השריפה ועוד המצאות טכנולוגיות רבות וביניהן המכונה לקידוחי מים עמוקים, אין אף לא חתן פרס נובל אחד (המספר הקטן יחסית של סינים חתני פרס נובל נולדו ולמדו בארצות אחרות) ואילו ליהודים מספר כה רב יחסית של חתני פרס נובל? שאלה זו גם עוררה את סקרנותי והחלטתי להקדיש לה מזמני.

בעת ביקור ממושך בארץ זו או לאחר מכן, אני נוהג להקדיש את סופי השבוע ללימוד ההיסטוריה הכללית והרוחנית של מארחי, והפעם ניסיתי לענות על השאלה הזו בעזרת הידע שרכשתי. שוחחתי על כך עם מארחי, ראש המחלקה לגאוגרפיה של

האקדמיה הסינית, פרופ' ז'אנג פייאן, שהיה בעל השכלה רחבה גם בתרבות הסינית וגם בתרבות המערב (למרות היותו קומוניסט בעת מהפכת התרבות של מאו, הוא נידון להישלח לאחד מכפרי העבודה הידועים לשמצה). פרופ' ז'אנג העמיד לרשותי מספריו. בנסיעותינו יחד לאתרים הקשורים למחקר שלי, כלומר כאלו שההיסטוריה שלהם שיקפה את השפעת שינויי האקלים על ההיסטוריה של סין, שוחחנו גם על השאלה שהציגו בפניי הסטודנטים שעניינה ההבדל בין החינוך הסיני להגיע למצינות לבין החינוך המערבי.

משוחות אלו, ומחומר שהוא נתן לי לקריאה החלה, לקראת סיום שהותי בארץ מיוחדת זו, להתגבש תשובה לשאלה הזו. מצד אחד למדתי על הצדדים הרבים המשותפים בין חכמת החיים הסינית שמתבטאת במימרותיו של קונג-פו-טסה (קונפוציוס) לבין התרבות היהודית, כמו הדגש על כיבוד הורים ומורים, על החשיבות של הלימוד ועל החובה של גמילות החסד לפני ועוד ועוד. מצד שני התברר לי ההבדל המשמעותי בין שתי התרבויות, הכוונה לדגש שמושם בתרבות הסינית על משמעת של הסיני בפני הגבוה ממנו בהיררכיה המשפחתית והחברתית. לאחר זמן שמתני לב שבהרצאות שלי לפני הסטודנטים הסינים הם מעולם לא הציגו שאלה, שממנה עלול היה להשתמע פקפוק או ערעור על דבריי.

המצינות, לפי השקפת העולם הסינית, נמדדת לפי מידת ההליכה בתלם שהתוו המורים והזקנים. אמנם גם ביהדות יש דרישה ללכת בדרך המסורת, אך מתברר שההבדל המשמעותי הוא בדרך הלימוד, כלומר בשיטה שבה התלמיד מגיע למצינות. מדובר בשיטת לימוד התלמוד בנוסח בית המדרש של יהדות מזרח אירופה. לשיטה זו התוודעתי על ידי הרב ש"י זווין (עורך האנציקלופדיה התלמודית), שהיה מורה לתלמוד בבית המדרש למורים של המזרחי בירושלים (היום המכללה על שם ליפשיץ), שבו קיבלתי את השכלתי התיכונית. יסוד השיטה היה השקלא וטריא (כלומר הפלפול ההגיוני) וה"איפכא מסתברא". לפי שיטה זו היינו צריכים לנסות ולסתור, בעזרת הסתמכות על כללי ההיגיון (קל וחומר, גזרה שווה וכו') את הנאמר בקטע התלמוד, שהיה עלינו להכין מבעוד יום. כלומר, העיקרון של הלימוד היה שהתלמיד מנסה לבנות את הידע על ידי תהליך מתמשך של לימוד דברי החכמים, אך באותו זמן מנסה לסתור אותם בשקלא וטריא בין תלמידי חכמים יהודים. עילוי צעיר יכול היה לסתור דברי חכם זקן, וכל זמן שהסתירה הייתה מבוססת על ידע ועל חוקי ההיגיון, הערעור על דעת הזקנים היה מתקבל בהערכה.

המצטיין שהתבלט מבין יתר התלמידים גם בזכות התמדתו בלימודים, גם בכושר זיכרונו (מי מחכמי המשנה או התלמוד אמר דבר זה או אחר ואיפה זה מזכר) וגם בכוח הפלפול שלו (לסתור או לאשר דברי קודמיו) זכה לתואר "עילוי" (וגם

"המתמיד" וגם "חריף ובקי"), ושמו נודע ברבים. משהגיע לפרקו היה מובטח לו שידוך עם אחת מבנות הגבירים שבקהילות הגולה. זאת משום שבמקביל, כאשר בת העשיר הייתה מגיעה לפרקה היה אביה שולח שדכנים לחפש לבתו שידוך ראוי עם תלמיד חכם. לאחר הנישואים היה החתן סמוך על שולחן מחותנו ופנוי לעסוק בתורה, עד שהייתה מגיעה הצעה מאחת מהקהילות הזקוקה לרב. המינוי לרבנות, לאחר מבחן על ידי חכמי הקהילה, היה גם מינוי למנהיגות הקהילה, בכל הנוגע לאורח החיים היהודי.

כאשר הצגתי בפני פרופ' ז'אנג את הרעיונות שלי, הוא סיפר לי שבילדותו פולחן זיכרון האבות והכבוד בפני הזקנים עמד ביסוד החינוך שהם קיבלו, וייתכן שהדחף למהפכה בסין מצד הצעירים היה ניסיון להשתחרר מכבלי העבר. אולם המהפכה הביאה להשתעבדות למערכת אחרת. "ייתכן" הוסיף "שהמשמעת טובעה באופיו של העם הסיני".

מן הראוי להוסיף שהפריצה של היהודים לעבר פרסי נובל החלה כאשר, עם בוא עידן ההשכלה, התמרדו המשכילים היהודים ופרצו את חומות הגטו הרוחני שבו היו נתונים. הדור הצעיר אמנם התחיל ללמוד באוניברסיטאות, אולם הוא המשיך לנקוט בשיטות הלימוד ובשאיפה למצינות שאליהן התחנך בישיבה ובבית המדרש. אלו התבטאו בהתמדה, בכושר חשיבה הגיוני, ובאי ציות לדעות מקובלות.

האם כישורים אלו הם חלק מהאופי של העם היהודי?